

પાઠ 10. અંદાજપત્ર

→ પ્રસ્તાવના :

મિશ્ર અર્થતંત્રમાં રાજ્યની આર્થિક પ્રવૃત્તિ મહત્વની છે. દેશના આર્થિક વિકાસ માટે જરૂરી આંતરમાળખુ ઊભી કરવાની જવાબદારી રાજ્ય સરકાર અને આયોજન પંચ (નીતિ આયોગ)ની રચના કરવામાં આવી છે. આર્થિક વિકાસ માટે રાજ્ય કોઈ પણ આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરે તો તેના ખર્ચને પહોંચી વળવા આવક મેળવવી જરૂરી છે.

લોકશાહી દેશમાં સરકાર કોઈ પણ કાર્ય પ્રજાના ચુંટેલા પ્રતિનિધિની મંજૂરી વિના કરી શકાતી નથી. “પ્રજાના ચુંટાયેલા પ્રતિનિધિઓની સભા એટલે સંસદ.” સંસદ પાસેથી ખર્ચ અને આવક માટે મંજૂરી મેળવવા જવું પડે છે. “આવનારા વર્ષ માટે જાહેર ખર્ચ તથા આવક મેળવવા માટે સંસદ સમક્ષ જે અંદાજો મુકે છે. તેને અંદાજપત્ર કહે છે.”

- ભારતમાં સત્તાની ત્રિસ્તરીય વહેંચણી થયેલી છે.

1. કેન્દ્ર સરકાર
2. રાજ્ય સરકાર
3. સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થા (નગરપાલિકા કે મહાનગરપાલિકા)

ભારતના બંધારણમાં કેન્દ્ર અને રાજ્ય વચ્ચે તેમણે કરવાના કાર્ય તથા મેળવવાની આવકના સાધનોની વહેંચણી કરવામાં આવે છે. જેને સમવાય વ્યવસ્થા કહે છે.

બંધારણમાં દર્શાવેલ વ્યવસ્થાતંત્ર એ કેન્દ્ર, રાજ્ય અને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓએ કરવાના કામ તથા તે સ્થાનિક માટેના આર્થિક સાધનો ફાળવવામાં આવે છે.

દેશ માટે અંત્યત મહત્વ ધરાવતા અને વ્યાપક અસરવાળા કાર્યો સરકારને સોંપાય છે.

દા.ત. – રેલવે, સંરક્ષણ અને વસ્તીગણતરી.

રાજ્ય અસરકારક તથા પ્રજાને સીધી અસર કરનારા કામ સોંપવામાં આવ્યા છે.

દા.ત. – શિક્ષણ, કાયદો, વ્યવસ્થા.

સ્થાનિક સ્વરાજની સત્તાને સ્થાનિક મહત્વવાળી અને પ્રાથમિક સેવા સોંપવામાં આવે છે.

દા.ત. – સ્ટ્રીટલાઇટ, સફાઈ, ડ્રેનેજ, પાણી.

સરકાર અને સંસ્થાને સોંપવામાં આવેલ કાર્ય કરવા માટે ખર્ચ કરે છે. અને આ ખર્ચને પહોંચી વળતા આવક મેળવે છે. જે-તે સત્તા દ્વારા આ ખર્ચ અને આવકના અંદાજો રજુ થાય તે અંદાજપત્ર કહેવાય.

પ્રશ્ન 1 - અંદાજપત્રનો અર્થ આપી તેમાંથી ફલિત થતી બાબતો જણાવો.

‘સરકાર દ્વારા આવનારા નાણાકીય વર્ષ માટે રજુ કરવામાં આવનાર ખર્ચ અને આવકના અંદાજોના હિસાબપત્રને અંદાજપત્ર કહે છે.’

→ ફલિત થતી બાબતો :

1. અંદાજપત્ર ખર્ચ અને આવકના અંદાજીત આંકડા આપે છે.
2. તે આવનારા નાણાકીય વર્ષના સંદર્ભે રજુ થાય છે. માટે આ અંદાજો ચોક્કસ સમયગાળા માટે હોય છે.
3. દરેક સરકારના અંદાજપત્રને અમલમાં મુકતા પહેલાં લોકસભા, વિધાનસભા કે સ્થાનિક સભાની મંજૂરી મેળવવી પડે.
4. અંદાજપત્ર સામાન્ય રીતે કેન્દ્ર કે રાજ્યસરકારના નાણામંત્રી રજુ કરે છે.

પ્રશ્ન 2 - અંદાજપત્રનો અર્થ આપી તેના ઉદ્દેશોની સમજૂતી આપો.

સરકાર દ્વારા આવનારા નાણાકીય વર્ષ માટે રજુ કરવામાં આવનાર ખર્ચ અને આવકના અંદાજોના હિસાબપત્રને અંદાજપત્ર કહે છે.

→ અંદાજપત્રના ઉદ્દેશો :

1. સત્તાસમુહોની મંજૂરી મેળવવી :

અંદાજપત્રને સરકારને મંજૂરી મેળવવા માટે રજુ કરેલી અંદાજિત દરખાસ્ત છે. લોકશહીમાં સરકારે આવનારા નાણાકીય વર્ષ માટે કરવા ઇચ્છતા ખર્ચ અને આવકના આંકડા સત્તાસમુહ સમક્ષ રજુ કરી મંજૂરી મેળવવી પડે છે.

કેન્દ્ર સરકારે લોકસભાની, રાજ્ય સરકારે વિધાનસભાની મંજૂરી મેળવવી પડે છે.

2. સંસાધનો અને જવાબદારીઓનો અંદાજ મેળવવા :

જાહેરસભા દ્વારા અંદાજપત્ર રજુ કરવાનો એક ઉદ્દેશ આવનારા વર્ષમાં તેની કઈ જવાબદારીઓ છે. અને તે નિભાવવા કયા માર્ગે આવક પ્રાપ્ત કરવાની શક્યતા છે તે તપાસવાનું હોય છે.

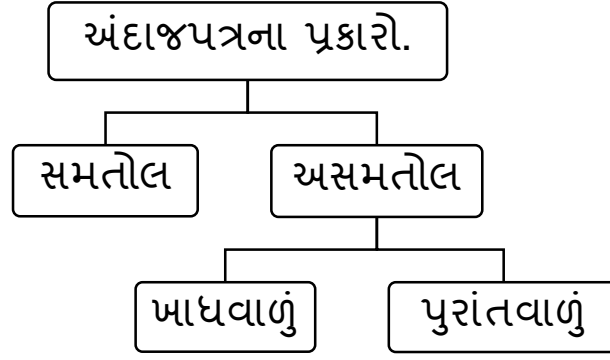
3. સાધન ફાળવણીને યોગ્ય દિશા મળે :

અંદાજપત્ર રજુ કરવાનું એક હેતુ આયોજિત રીતે ઉપલબ્ધ સાધનોની ફાળવણી કરવાનો હોય છે. જો જુદા-જુદા હેતુની સિદ્ધિ માટે ચોક્કસ ફાળવણી ન કરવામાં આવી હોય તો અમુક ચોક્કસ બાબતો પાછળ વધુ ફાળવણી થતા આયોજિત લક્ષ્યાંકો સિદ્ધિ થતા નથી. સાધન ફાળવણીથી જાહેર સત્તાને ચોક્કસ દિશા મળે છે.

4. પ્રજાની જાણકારી માટે :

સરકાર અંદાજપત્ર એટલા માટે રજુ કરે છે કે જેનાથી પ્રજાને સરકારની કયા પ્રકારની આર્થિક નીતિ રહેશે. તેની માહિતી મળી રહે તેનાથી નાગરીકોને ખબર પડે કે સરકાર કયા ક્ષેત્રમાં રોકાણ કરશે, કઈ વસ્તુ પર કરવેરા લાગશે, કઈ વસ્તુ મોંઘી કે સસ્તી બનશે તેનો ખ્યાલ મળે છે.

પ્રશ્ન ૩ - અંદાજપત્રના પ્રકારે ટુંકમાં સમજાવો.

(1) સમતોલ અંદાજપત્ર :

‘સમતોલ અંદાજપત્ર એટલે એવું અંદાજપત્ર જ્યાં સરકારનો અંદાજિત ખર્ચ તેની અંદાજિત આવક જેટલો જ હોય.’

આ અંદાજપત્રની આદર્શ સ્થિતિ છે. જ્યાં સરકારના ખર્ચ અને આવકના અંદાજો એકસરખા થાય, ભારત જેવા વિકસતા દેશ માટે આ અંદાજપત્ર બિનવ્યવહારુ છે, જ્યારે અમુક વિકસિત દેશોમાં સંરક્ષણ અને વૃદ્ધિદર માટે રાજ્ય વધુ ખર્ચ કરે તેથી અંદાજપત્ર સમતોલ થતું નથી.

→ ફાયદા :

1. આર્થિક સ્થિરતા જળવાઈ રહે છે.
2. આવક અને ખર્ચ સરખા રાખવા સરકાર બિનજરૂરી ખર્ચ અને વેરા ઘટાડે છે.
3. પ્રજા પર કરવેરાનો બોજો વધતો નથી.

→ ગેરફાયદા :

1. સરકાર સમતોલ અંદાજપત્ર ટકાવવા માટે જરૂરી ખર્ચ ઘટાડેતો પ્રજાકલ્યાણ પર અસર થાય છે.
2. સરકાર ખર્ચ ન ઘટાડે અને સમતોલ અંદાજપત્ર જાળવવા કરવેરા વધારે તો પ્રજા પર બોજ વધે. જે આર્થિક વિકાસ માટે અવરોધક બને.

એડમસ્મિથે સમતોલ અંદાજપત્રની તરફેણ કરી પરંતુ જે. એમ. કેઇન્સે અસમતોલ અંદાજપત્રની ભલામણ કરી કારણ કે અર્થતંત્રમાં રોજગારી ટકાવી રાખવા સરકારે વધુ ખર્ચ કરવો જરૂરી છે.

(2) અસમતોલ અંદાજપત્ર :

અસમતોલ પત્રમાં અંદાજિત આવક અને ખર્ચ એકસરખા હોતા નથી. જેથી અસમતુલા બે પ્રકારની જોવા મળે છે.

(A) ખાધવાળું અંદાજપત્ર :

સરકારના અંદાજિત ખર્ચ જ્યારે સરકારની અંદાજિત આવક કરતા વધુ હોય તેને ખાધવાળું અંદાજપત્ર કહે છે.

$$\text{ખાધવાળું અંદાજપત્ર} = \text{અંદાજિત ખર્ચ} > \text{અંદાજિત આવક}$$

વિકસતા દેશમાં સરકારનો શિક્ષણ, સ્વરક્ષણ અને સામાજિક સેવા પાછળ વધુ ખર્ચ થાય છે. જેની સામે લોકોની કરવેરા ભરવાની ક્ષમતા ઓછી હોવાથી અંદાજપત્ર ખાધવાળું બને છે.

→ ફાયદા :

1. આ અંદાજપત્ર વિકાસલક્ષી અને કલ્યાણલક્ષી ગણાય છે.
2. મંદીના સમયે ખાદ્યવાળા અંદાજપત્રની ખર્ચ કરી રોજગારી સર્જી શકાય છે. તેથી તે આર્થિક વૃદ્ધિ માટે મદદરૂપ બને છે.
3. પ્રજા પર કરવેરાનો બોજો ઓછો રહે છે.

→ ગેરફાયદા :

1. કેટલીક વખત સરકાર વધુ પડતો ખર્ચ કરીને દેવું કહે છે. દેવાનો બોજ વધે છે.
2. સરકારી ખર્ચ પર નીયંત્રણ રહેતું નથી.
3. પ્રજાએ ચુકવેલા કરવેરાનો બિનકાર્યક્ષમ ઉપયોગ થાય છે.

(B) પુરાંતવાળું અંદાજપત્ર :

‘અંદાજિત ખર્ચ કરતા અંદાજિત આવક વધુ હોય તવા અંદાજપત્રને પુરાંતવાળું અંદાજપત્ર કહે છે.
પુરાંતવાળું અંદાજપત્ર = અંદાજિત ખર્ચ < અંદાજિત આવક
વિકસિત દેશમાં સરકારનું ખર્ચ ઓછું અને આવક વધુ હોવાથી પુરાંતવાળું જોવા મળે છે.

→ ફાયદા :

1. કુળાવાના સમયે પ્રજા પાસેથી વધુ કરવેરા લઈ કુળાવાને કાબુમાં લાવી શકાય છે.
2. પુરાંત અંદાજપત્રમાં સરકારે ખર્ચને પહોંચીવળવા દેવું કરવું પડતું નથી.
3. પ્રજા પર કરવેરાનો બોજો પડતો નથી.

→ ગેરફાયદા :

1. પુરાંત અંદાજપત્ર માટે સરકાર જો સામાજિક કલ્યાણ અને વિકાસના કાર્ય માટે જરૂરી ખર્ચ ન કરે તો વિકાસ પર વિપરીત અસર પડે છે.
2. મંદીના સમયમાં સરકાર પુરાંતવાળું અંદાજપત્ર તૈયાર કરવા નાણા ન ખર્ચે તો અર્થતંત્રમાં મુડીરોકાણ, રોજગારી અને ઉત્પાદન પર વિપરીત અસર પડે છે.
3. જો દર વર્ષે પુરાંત વધતી જાય તો સરકારે તેનું શું કરવું તે પ્રશ્ન સર્જાય છે.

પ્રશ્ન 4 - પંચાયતના કાર્યો અને સ્ત્રોત(આવક)ના સમજાવો.

પંચાયત એટલે 5 વ્યક્તિની સભા, પંચાયત સ્થાનિક શાસનની નિર્ણય પ્રક્રિયાનું સૌથી જૂનું સ્વરૂપ છે. ભારતે બંધારણમાં જોગવાઈ કરી દરેક ગ્રામપંચાયત પોતાના ગામના વિકાસ અને જોગવાઈ કરી દરેક ગ્રામપંચાયત પોતાના ગામના વિકાસ અને સામાજિક ન્યાયની યોજના બનાવી શકે તેવી છુટ આપી.

પંચાયતમાં ગ્રામસભા દ્વારા નિર્ણયો થાય છે. પંચાયતને રાજ્યના નાણા પંચની ભલામણ મુજબ નાણા ફાળવવામાં આવે છે.

પંચાયતી રાજના ધારાએ પંચાયતને વધુ નાણાકીય મજબુતી આપી છે. કેન્દ્ર સરકાર પોતે જ પંચાયતના ખાતામાં વિકાસ કાર્ય માટે નાણા ફાળવે છે. જેથી પંચાયતનું રાજ્ય સરકાર પરનો આધાર ઘટ્યો અને નાણાકીય સમૃદ્ધિ વધી છે. પંચાયતને નિર્ણય લેવાની સ્વતંત્રતામાં વધારો થયો છે.

→ કાર્યો :

1. જાહેર સફાઈ
2. જાહેર આરોગ્ય
3. પાણીની સુવિધા
4. રસ્તાની સુવિધા

→ આવકના સ્ત્રોત :

1. બંધારણ માન્ય અને રાજ્ય સરકારે મંજૂરી આપી હોય અને તેવા સ્થાનિક વેરા અને દંડની રકમ.
2. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા મળતું સીધી અનુદાન.
3. રાજ્યની વિવિધ યોજનાના અમલ માટે પંચાયતને ફાળવવામાં આવતા નાણા.

પ્રશ્ન 5 – અંદાજપત્રની અસરો જણાવો.

→ અંદાજપત્ર અર્થતંત્ર અને સમાજને નીચે મુજબ ની અસર પહોંચાડે છે.

1. આવકને ધ્યાનમાં રાખીને ખર્ચ કરવાનો પ્રયાસ કરવા માટે સરકારને ફરજ પાડે છે. જેથી સરકારમાં રાજકોષીય શિસ્ત આવે છે.
2. વિવિધ ક્ષેત્ર વચ્ચે નાણાકીય ફાળવણી આર્થિક અને સામાજિક મહત્વના ધોરણે થાય છે. જેથી સાધનોની ન્યાયી વહેંચણી થાય છે.
3. વિવિધ ક્ષેત્રમાં નાણાકીય ફાળવણીમાં મુડીરોકાણને યોગ્ય દિશામાં સુચન મળે છે. અને કરવેરા દ્વારા માંગનું નિયંત્રણ થાય છે.
4. કરવેરા અને ખર્ચનું નિયંત્રણ કરી અર્થતંત્રમાં મંદી અને કુગાવાનું નિયંત્રણ થાય છે. જેથી આર્થિક સ્થિરતા જળવાઈ રહે છે.
5. અંદાજપત્ર દ્વારા રાજ્યની યોજનાના હેતુના સંદર્ભમાં વૃત્તિ અને વિકાસને દિશા મળે છે.

પ્રશ્ન 6 – અંદાજપત્રની ખાધના પ્રકારો સમજાવો.

→ ખાધવાળા અંદાજપત્રમાં ચાર પ્રકારની ખાધ દર્શાવવામાં આવે છે. જે નીચે મુજબ સમજાવી શકાય.

(1) મહેસુલી ખાધ :

મહેસુલી ખાધ મહેસુલી ખાતામાં જ ઉદભવે છે.

“અંદાજપત્રમાં મહેસુલી આવક કરતા મહેસુલી ખર્ચ વધી જાય તેને મહેસુલી ખાધ કહે છે.”

મહેસુલી ખાધ રાજ્યના ચાલુ ખર્ચ ચાલુ આવક કરતા વધુ દર્શાવે છે.

હિસાબી દ્રષ્ટિ આ ખાધ અર્થતંત્રની નીચે કાર્યક્ષમતા દર્શાવે છે. મુડી ખાતાની આવક દ્વારા મહેસુલી ખાધ ભરપાઈ થાય છે.

સુત્ર:

$$\text{મહેસુલી ખાધ} = \text{મહેસુલી ખર્ચ} - \text{મહેસુલી આવક}$$

(2) અંદાજપત્રની ખાધ :

જ્યારે મહેસુલી અને મુડી ખાતાની કુલ આવક કરતા મહેસુલી અને મુડી ખર્ચ વધારે હોય તેને અંદાજપત્રીય ખાધ કહેવાય.

અંદાજપત્રીય હંમેશા શુન્ય જ મળે છે.કેન્દ્ર સરકાર અંદાજપત્રીય ખાધ પુરી કરવા માટે રીઝર્વ બેંક પાસેથી ઉપાડ કરે છે. જેને ખાધ પુરવણી કહે છે.

રાજ્ય સરકાર અંદાજપત્રની ખાધ પુરવા માટે કેન્દ્ર સરકાર પાસેથી આંતરીક ઉપાડ કરે છે.

સુત્ર :

$$\text{અંદાજપત્રીય ખાધ} = \text{ખર્ચ} - \text{આવક}$$

(3) રાજકોષીય ખાધ :

સરકારની અંદાજપત્રીય ખાધ અને સરકારે બજારમાંથી મેળવેલા દેવાનો સરવાળો એટલે રાજકોષીય ખાધ.

રાજકોષીય ખાધ અંદાજપત્રની ખાધ કરતા વધુ હોય છે.

રાજ્ય સરકાર ભારતમાંથી તે મુડીખાતાની આવક કહેવાય.

સુત્ર :

$$\text{રાજકોષીય ખાધ} = \text{અંદાજપત્રીય ખાધ} + \text{સરકારે બજારમાંથી મેળવેલા દેવા}$$

(4) પ્રાથમિક ખાધ :

રાજકોષીય ખાધમાંથી વ્યાજની ચુકવણી બાદ કરતા પ્રાથમિક ખાધ મળે છે.

રાજ્યને દેવાના વ્યાજને ચુકવણીનો નજો સર્જે છે. પરંતુ આ ભુતકાળમાં થયેલ દેવું છે.

ભારતમાં આ પ્રકારની ખાધનું નીતિવિષયક મહત્વ ગણાતું નથી.

સુત્ર :

$$\text{પ્રાથમિક ખાધ} = \text{રાજકોષીય ખાધ} - \text{વ્યાજની ચુકવણી}$$

પ્રશ્ન 7 - અંદાજપત્રના મુખ્ય ખાતાઓ જણાવો.

અંદાજપત્રમાં હિસાબી ખાતાના બે મુખ્ય ભાગ પડે છે :

(1) જમા બાજુ (જેમાં આવક નોંધાય)

(2) ઉધાર બાજુ (જેમાં ખર્ચ નોંધાય)

(1) આવક બાજુ :

- અંદાજપત્રની આવક બાજુના બે ભાગ પડે છે :

(i) મહેસુલી આવક (કુલ આવક) :

સરકારને પ્રત્યક્ષ તથા પરોક્ષ કરવેરા દ્વારા થતી આવક, જાહેર ક્ષેત્રના નફાપેટે થતી આવક, વિવિધ પ્રકારની ફી કે દંડ પેટે જે રકમ મળે તે મહેસુલી આવક છે.

મહેસુલી આવક ચાલુ વર્ષની પ્રવૃત્તિમાંથી થાય છે.

(ii) મુડી આવક :

રાજ્યએ દેશના બજારમાંથી અને વિદેશમાંથી મેળવેલી લોન, મધ્યસ્થ બેંકમાંથી લીધેલું કરજ, ટ્રેઝરી બિલના વેચાણ અને વિમુડીકરણમાંથી થતી આવક મુડી આવક ગણાય છે.

(2) ખર્ચ બાજુ :

- અંદાજપત્રની ખર્ચ બાજુના બે ભાગ પડે છે.

(i) મહેસુલી ખર્ચ :

સરકારી કર્મચારીનો પગાર, રાજ્ય સરકારને મદદ, સંરક્ષણ અને સબસીડી માટે થતો ખર્ચ મહેસુલી ખર્ચ છે.

(ii) મુડી ખર્ચ :

સરકાર દેવાની ચુકવણી કરે, રાજ્ય સરકાર અન્યને કરજ આપે, સામાજિક તથા સંરક્ષણ ક્ષેત્રે થતો ખર્ચ મુડી ખર્ચ છે.

આમ, અંદાજપત્ર બે ખાતામાં વહેંચાય છે.

(i) મહેસુલી ખાતુ = મહેસુલી આવક + મહેસુલી ખર્ચ

(ii) મુડી ખાતુ = મુડી આવક + મુડી ખર્ચ

પ્રશ્ન 8 - કેન્દ્ર સરકારના અંદાજપત્રના હિસાબી ખાતાની ચર્ચા કરો.

ભારતના બંધારણની કલમ 112(1) મુજબ કેન્દ્ર સરકારનું અંદાજપત્ર રજુ થાય છે. કેન્દ્ર સરકારના નાણામંત્રી આગામી નાણાકીય વર્ષ માટે લોકસભામાં ફેબ્રુઆરી માસની આખર તારીખે બજેટ રજુ કરે છે. જેના પર માર્ચ માસ દરમિયાન ચર્ચા-વિચારણા કરી 1 લી એપ્રિલથી તેનો અમલ કરવામાં આવે છે.

મહેસુલી ખાતું	
મહેસુલી આવક	મહેસુલી ખર્ચ
(A) કર આવક : - પ્રત્યક્ષ કરવેરાની આવક - પરોક્ષ કરવેરાની આવક (B) કર સિવાયની આવક : - સરકારે આપેલા ધિરાણ પર મળનાર વ્યાજ - જાહેર ઉદ્યોગમાંથી મળેલા નફા અને ડિવિડન્ડ - જાહેર સેવામાંથી પ્રાપ્ત થતા ફી તથા દંડ - વિદેશથી પ્રાપ્ત અનુદાન	(A) બિનઆયોજિત ખર્ચ : - વ્યાજની ચુકવણી - સામાજિક સેવા, શિક્ષણ, આરોગ્ય, વહીવટી સેવા, પાયાની સેવા પાછળનો ખર્ચ - આર્થિક-સેવા, ખેતી, ઉદ્યોગ, વીજળી, વાહન વ્યવહાર, પાછળનો ખર્ચ - રાજ્ય સરકાર-કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશને અપાતા અનુદાન - સંરક્ષણ ખર્ચ - સબસીડી, પેન્શન, પગાર. (B) આયોજન ખર્ચ : - ખેતી, ઉદ્યોગ, સિંચાઈ, પ્રસારણ પાછળનો ખર્ચ. - કેન્દ્ર અને રાજ્યશાસિત પ્રદેશોને અપાતી સહાય.

મુડી ખાતું

મુડી આવક	મહેસુલી આવક
- ઋણ વસુલી - દેવાથી પ્રાપ્ત થતી આવક - અન્ય આવક.	- ઋણની પુનઃ ચુકવણી - અન્ય સરકારને અપાતા ધિરાણ પાછળનો ખર્ચ - સામાજિક અને આર્થિક ક્ષેત્રમાં થતો મુડી ખર્ચ - સંરક્ષણ ક્ષેત્રનો મુડી ખર્ચ.

→ રાજ્ય સરકારનું અંદાજપત્ર

રાજ્ય સરકારનું મહેસુલી ખાતું	
આવક (જમા)	ખર્ચ (ઉધાર)
(1) કેન્દ્રીય વહેંચણીમાંથી મળેલો હિસ્સો (2) રાજ્યના કરવેરાની આવકો A. ખેતીની આવકો ઉપરનો કર જે હાલમાં લેવાતો નથી. B. જમીન મહેસુલ C. સ્ટેપ ડ્યુટી D. રાજ્યની આબકારી જકાત E. વેચાણવેરા F. વાહન કર G. વીજળી પરનો વેરો H. મનોરંજનનો કર I. અન્ય કરવેરા (3) અન્ય આવકો : અનુદાન, દાન, ભેટ.	(1) વિકાસલક્ષી (A) સામાજિક સેવાઓ જેવી કે શિક્ષણ, આરોગ્ય, પોષણ, પાણી પુરવઠો, પછાત વર્ગોનું કલ્યાણ વગેરે પાછળ થતો ખર્ચ. (B) આર્થિક સેવાઓ જેવી કે કૃષિ, ગ્રામીણીકરણ, સિંચાઈ, ઉદ્યોગ, પરિવહન, સંચાર, વિજ્ઞાન, ટેકનોલોજી પાછળનો ખર્ચ (2) બિનવિકાસલક્ષી (A) સામાન્ય સેવાઓ, જેવી કે વહીવટીય સેવાઓ, પેન્શન અને નિવૃત્તિના લાભ, નાણાકીય સેવાઓ વગેરે પાછળ થતો ખર્ચ (B) અન્ય ખર્ચ : સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓને અપાતા અનુદાન

રાજ્ય સરકારનું મુડીખાતું	
આવક (જમા)	ખર્ચ (ઉધાર)
(1) જાહેર દેવું (A) રાજ્ય સરકારનું આંતરિક દેવું. (B) કેન્દ્ર તરફથી મળતી લોન અને પેશગીઓ. (C) પ્રોજેક્ટ અને કેન્દ્ર સરકાર તરફથી મળતી પેશગીઓ. (2) અન્ય સરકારોને આપેલી લોન અને પેશગીઓની વસુલાત (3) અન્ય મુડી આવક	(1) વિકાસલક્ષી (A) સામાજિક સેવાઓ પાછળ થતો મુડી ખર્ચ (B) આર્થિક સેવાઓ પાછળ થતો મુડી ખર્ચ (2) બિનવિકાસલક્ષી (A) સામાન્ય સેવાઓ પાછળ થતો મુડી ખર્ચ (B) જાહેર દેવાની ચુકવણી (C) અન્ય ખર્ચ :

દા.ત. - વિમુડીકરણમાંથી પ્રાપ્ત થતી મુડી આવકો.

રાજ્ય દ્વારા સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓને, સરકારોને અપાતી લોન અને પેશગીઓ.

→ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના અંદાજપત્રનો ખ્યાલ

મહેસુલી ખાતું	
આવક (જમા)	ખર્ચ (ઉધાર)
(1) રાજ્ય તરફથી સ્થાનિક સરકારને આવક પ્રાપ્ત થાય (A) અનુદાન, સબસિડી (B) સરકારી યોજના માટે રાજ્ય સરકાર તરફથી મળતો ફાળો. (2) જકાત(ઓફ્ટ્રોય) (3) પ્રોપર્ટી ટેક્સ (મિકલત વેરો) (A) સામાન્ય વેરો (B) પાણી વેરો (C) વેફન્ટ એન્ડ ટેક્સ (4) અન્ય વેરા : (A) વાહન વેરો (B) મનોરંજન વેરો (C) શિક્ષણ વેરો (5) વેરા સિવાયની આવક : કાયદા મુજબ વસુલ થયેલ આવક (A) મ્યુનીસિપલના માલિકીના વપરાશની ફી (B) જાહેર જગ્યા પર વસુલ કરેલ ફી (C) જાહેર સેવાના બદલામાં ફી વગેરે.....	(1) અનુદાન-સબસિડી મેળવવા માટે આપવાનો થતો ફાળો. (2) ધિરાણ લેવા માટે થતો ખર્ચ (3) સ્થાપના ખર્ચ Establishment Exp. દા.ત. - પગાર, પેન્શન, વગેરે પાછળ થતો ખર્ચ. (4) વહીવટી ખર્ચ : સ્ટેશનરી ખર્ચ (5) વીજળી-બળતણ ખર્ચ (6) મરામત, નિભાવ ખર્ચ (7) સ્થાનિક સરકાર દ્વારા યોજાતા કાર્યક્રમ માટે થતો ખર્ચ.

મુડી ખાતું	
આવક (જમા)	ખર્ચ (ઉધાર)
(1) રાજ્ય સરકારનું અનુદાન (2) માલિકીની મિલકતમાંથી મુડી લાભ (3) ઋણ (ઉછીના લીધા તે) (4) અન્ય દા.ત. - રાજ્ય સરકાર પાસેથી આવાસ યોજના માટે મળતી મુડી.	(1) આંતરમાળખાકીય સુવિધા માટે થતો ખર્ચ (2) વાહન વ્યવહારના સાધનો (3) સાધનો, મશીનરી પાછળ થતો ખર્ચ.